

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Ревва Сергій Миколайович

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-науковою програмою
«Психологія»

Науковий керівник:

*кандидат психологічних наук
Гуртовенко Наталія Вікторівна*

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ БУЛІНГУ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

- 1.1 Проблема «агресії», «агресивності» та «агресивної поведінки» у психології
- 1.2 Булінг як феномен цілеспрямованої агресивної поведінки в підлітковому віці
- 1.3 Фактори виникнення булінгу в підлітковому середовищі

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ВИНИКНЕННЯ БУЛІНГУ ТА СПОСОБИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

- 2.1 Характеристика діагностичної програми дослідження
- 2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження
- 2.3 Реалізація програми психологічної корекції міжособистісних відносин підлітків
- 2.4 Порівняльний аналіз результатів психокорекційної програми міжособистісних відносин підлітків в умовах булінгу

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Булінг, як феномен девіантної поведінки, є гострою соціально значущою проблемою в підлітковому віці. Майже в кожному класі кожної школи є учні, які мають особливості, що відрізняють їх від своїх однолітків. Відмінні характеристики учня часто призводять до насмішок та знущань у класі. Епізодичні утиски, шкільні цькування в сучасній науці отримали назву – булінг (від англ. Bullying - знущання, залякування, цькування).

Суспільство вважає, що насильство проявляється досить рідко та обмежується окремими випадками, в яких беруть участь тільки соціально-неблагополучні громадяни (діти з неповних сімей, алко- та наркозалежних батьків, несприятливе зовнішнє середовище). Однак це не так, насильство існує в будь-яких категоріях населення, незалежно від соціально-економічних, культурних, демографічних аспектів.

Порушення, що виникають в результаті впливу на підлітка в ситуації булінгу, призводять до особистісних змін, впливають на розвиток особистості вцілому. Прийнято виділяти віддалені та найближчі наслідки жорстокого ставлення до дитини підліткового віку. До найближчих наслідків можна віднести травми фізичного характеру, гострі психічні розлади, які виявляються або в підвищеному збудженні, нервозності, дратівливості, або, навпаки, в апатії, байдужості, депресії, зниженому настрою. Однак в обох випадках дитина відчуває тривогу, страх і гнів. Окремі наслідки такого ставлення можуть мати не тільки фізичний та психічний характер порушення розвитку особистості, але і соматичний, особистісний, емоційний та соціальний.

Віддалені наслідки мають довгостроковий характер і, найчастіше, впливають на майбутнє дитини. Такими наслідками можуть бути, наприклад, специфічні сімейні відносини або відносини з партнером, жорстоке ставлення в подальшому до власних дітей, особливі життєві сценарії, віктимізація і т.д.

Перші роботи, присвячені проблемі насильства, стали з'являтися з 1905 року. Перші дослідження проводилися скандинавськими вченими (Д. Олвеус, Е. Роланд, П. Хайнеманн), а потім вченими з Великобританії (Д. Лейн і ін.). Велика увага до досліджуваної проблеми приділяється за кордоном, де існують досить багато ефективних програми запобігання булінгу.

У вітчизняній психології до недавнього часу булінг взагалі не розглядався як специфічний феномен. Проблема знущань в школах, у вітчизняній науці, довгий час відносилася до категорії проблем, які прийнято замовчувати.

Однак останнім часом зростає інтерес до проблеми булінгу у психології, набуваючи все більш стійкого характеру. В сучасних умовах освітньої діяльності виникла необхідність розробки психокорекційних та профілактичних програм, спрямованих на запобігання булінгу в класі, його профілактику. Подібні програми повинні знайти своє застосування на початкових етапах формування колективу та ґрунтуватися на системному підході, а саме включати роботу не тільки безпосередньо з дітьми, але і з педагогічним, адміністративним персоналом школи, а також з батьками. Програми, метою яких є визначення чинників виникнення булінгу, сприятимуть якісному та довготривалому результату.

Мета дослідження: вивчити фактори виникнення булінгу та способів його психологічної корекції серед підлітків.

Завдання:

1. Вивчити вітчизняну та зарубіжну літературу з проблеми дослідження та виявлення факторів виникнення булінгу серед підлітків.
2. Визначити вибір психодіагностичного інструментарію.
3. Провести емпіричне дослідження та інтерпретувати отримані результати.
4. Апробувати програму психокорекції міжособистісних відносин підлітків в ситуаціях шкільного булінгу.

Об'єкт дослідження: агресивна поведінка та агресивність в підлітковому віці.

Предмет дослідження: булінг, як феномен агресивної цілеспрямованої поведінки в підлітковому віці.

Методи дослідження:

1. Теоретичні – вивчення та аналіз психологічної літератури вітчизняних та зарубіжних авторів.
2. Емпіричні – формуючий експеримент.

Теоретичне значення дослідження полягає у виявленні психологічних особливостей прояву агресивної поведінки в підлітковому віці.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих даних педагогами, психологами та керівництвом закладів освіти з метою профілактики та запобігання булінгу серед підлітків. Наукове дослідження також може бути корисним здобувачам освіти психологічних, педагогічних спеціальностей та батькам школярів для ознайомлення з феноменом булінгу, його розпізнавання в освітній установі та своєчасного втручання з метою профілактики та запобігання проявів даного феномена.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося в Богунівському навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа I-III ступенів – дитячий садок» Коноплянської сільської ради.

Вибірка дослідження склали 118 чоловік, з них 57 осіб – учні школи, 48 осіб – батьки учнів, 13 осіб – вчителі.

Апробація результатів дослідження: основні теоретичні положення та результати дослідження обговорено на Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції (з міжнародною участю) «Психологія: сучасні методики та інновації у досвіді діяльності практичного застосування» та II Всеукраїнській мультидисциплінарній науково-практичній конференції «Наука, освіта та виробництво: виклики сьогодення».

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Висновки. Дослідження проблеми насильства в закладах освіти є досить актуальним, так як в сучасній психологічній науці немає єдиних комплексних програм профілактики та запобігання булінгу. У підлітковому віці, коли провідною діяльністю стає інтимно-особистісне спілкування з однолітками, діти засвоюють норми, цінності та правила поведінки через спілкування та взаємодію в групі. Феномен булінгу має систематичний характер, в результаті чого можуть закріплюються ролі: «жертви», «булера (агресора)» або «спостерігача», а кожна роль має негативний вплив на особистість учасника такого процесу. Вжиті профілактичні та психокорекційні заходи допомагають запобігти насильству та поліпшити соціально-психологічний клімат в класі.

Під час дослідження, ми припустили, що основними факторами виникнення булінгу в підлітковому середовищі є індивідуальні та групові фактори. Отже, система заходів в умовах спільної діяльності педагога, психолога, батьків та підлітків, спрямована на корекцію агресивної поведінки підлітків, а також на поліпшення соціально-психологічного клімату групи, тому формування ціннісно-орієнтаційної єдності та згуртованості сприятиме зниженню проявів булінгу в підлітковому середовищі.

Вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми дослідження показало те, що існує безліч підходів до визначення поняття «агресія», кожен з яких визначає різні причини агресивної поведінки. Також було розкрито поняття «булінг», фактори виникнення, способи профілактики та психокорекції в підлітковому середовищі.

Дослідження було проведено в три етапи: констатуючий, формуючий та контрольний. Нами проводилися бесіди з педагогами, психодіагностика учнів з метою виявлення рівня прояву булінгу та його характерних особливостей в кожному класі. На підставі отриманих даних була апробована психокорекційна програма, яка застосовувалася з метою запобігання прояву булінгу в класі (формуєчий етап). Основною ідеєю психокорекційної програми було комплексне запобігання проявів булінгу в класі, тому

проводилася робота з педагогами та батьками учнів – психологічне просвітництво з питань шкільного цькування. На третьому етапі, контрольному, проводилася повторна психодіагностика, порівняння та інтерпретація отриманих даних з метою виявлення змін в класі.

Як психодіагностичний інструментарій нами використовувалися наступні методи: бесіди, спостереження, метод експертного оцінювання, а також анкета «Дослідження шкільного / психологічного клімату», методика діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда (текст опитувальника в адаптації А.К. Осницького), опитувальник емоційного відгуку А. Меграбяна та Н. Епштейна, опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки.

Перед реалізацією психокорекційної програми, під час психодіагностичного етапу були отримані наступні результати: більшість учнів не відчувають себе в безпеці, не знають до кого звернутися за допомогою, якщо спостерігають випадки знущань. Більшість спостерігачів залишаються осторонь, зовсім не звертаються за допомогою до педагогів, а також не втручаються в ситуацію. Таку поведінку ми спробували скорегувати на формуючому етапі та навчити дітей новим способам поведінки в ситуації булінгу, якщо вони являться свідками. Після цього діти стали частіше підтримувати жертву насильства, звертатися за допомогою. Після проведення лекцій з педагогами та батьками, останні стали більше уваги приділяти скаргам дітей та негайно реагувати на них.

Результати психодіагностики показали, що у більшості дітей переважає підвищений рівень вербальної агресії, після реалізації психокорекційної програми дані були значно знижені. Також відбулося зниження рівня недовіри до інших, у підлітків збільшився рівень самоприйняття та емпатії. Педагоги відзначили поліпшення успішності дітей, соціально-психологічного клімату в класі, батьки відзначили, що діти стали частіше розповідати про свою діяльність в школі, своїх друзів. Варто відзначити, що робота по запобіганню проявів булінгу в класі не повинна припинятися. Для

закріплення результату слід проводити моніторинг ситуації, систематично підвищувати згуртованість колективу, а також слід проводити індивідуальну роботу з жертвами насильства для підвищення рівня самосприйняття, агресорами для профілактики деструктивної поведінки та виключення їх з групи ризику.